

**ATHBHREITHNIÚ AR ACHT NA DTEANGACHA OIFIGIÚLA
TUAIRIMÍ AGUS MOLTAÍ Éamon Ó Tuathail 29.01.2012**

ACHOIMRE

Bunaíodh an Coimisinéir Teanga de réir Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003 agus ba é Alt 8 de Bhunreacht na hÉireann agus cearta teanga an tsaoránaigh faoin alt sin ba chionsiocair leis an Acht. Tar éis an Achta sin a chur i bhfeidhm, is éard is mó a tharraing súile na ndaoine air, an leas mór de cháipéisí oifigiúla a bheith aistrithe go Gaeilge ach gan aon éileamh orthu sa phobal. Is údar gearáin ag an bpobal an caiteachas seo gan tairbhe. Thairis sin, níl in oifig an Choimisinéara Teanga ach ceann amháin de na comhlachtaí stáit atá i mbun cúrsaí Gaeilge, agus is iad na comhlachtaí eile: An Roinn Ealaíon, Oidhreacht & Gaeltachta (beartas agus pleanáil teanga), An Foras Gaeilge (an teanga a chur chun cinn), agus Údarás na Gaeilge (na ceantair Ghaeltachta). Tá baint ag cuid acu siúd freisin le saincheisteanna eile, mar shampla is Comhlacht Forfheidhmithe Thuath-Theas, Foras na Gaeilge. Rud eile, toisc claonadh láidir a bheith san Acht agus sna Treoirínte (faoi Alt 12) le cearta teanga, iarradh ar na comhlachtaí poiblí seirbhísí a chur ar fáil trí Ghaeilge thar a n-acmhainn agus taobh istigh de thréimhse a bhí ró-ghearr. Ar an ábhar sin, is cosúil, nach ndearna cuid de na comhlachtaí sin ach an méid ba lú ba ghá faoin dlí agus is beag a chuidigh an tAcht leis an nGaeilge a ghríosú sa láthair oibre nó i measc an phobail féin.

Mar sin, is iad na comharthaí sóirt is mó a thugtar faoi deara faoi scéal na teanga Gaeilge in Éirinn anois, an spruánachas agus an iomadúlacht maidir le freagracht – agus ní ar leas na teanga Ghaeilge é. Is cosúil freisin go bhfuil níos mó den fhís ná den réalachas ag baint leis.

Chun an scéal a réiteach, is éard atá ag teastáil go mbeidh údarás amháin sa stát a bheidh cumhachtach, neamhspleách agus freagrach as gach gné de bheartas oifigiúil na Gaeilge agus, san áireamh, pleanáil, comhordú agus cur chun cinn agus scéimeanna teanga a riar i bpáirtíocht leis na comhlachtaí poiblí. Ní mór seirbhísí poiblí a chur ar fáil don phobal trí Ghaeilge de bhíthin na scéimeanna teanga sin ach ní foláir go gciallódh sin go gcaithfí leis an nGaeilge agus leis an mBéarla ar an dóigh chéanna nó go mbeadh seirbhísí ar fáil su dá theanga ar an leibhéal céanna i gcónaí.

Tá gá le hAcht na dTeangacha Oifigiúla nua mar chreatlach chuimsitheach le haghaidh na teanga Gaeilge, maidir le pleanáil agus le cur chun cinn go hoifigiúil. De réir an Achta nua, bhunófaí Oifig Choimisinéir na dTeangacha Oifigiúla, Oifig nua agus neamhspleách, a bheadh freagrach as Plean Náisiúnta Teanga a chumadh agus as na scéimeanna teanga a riar ach sa bhealach go gcuideodh siad leis an teanga Ghaeilge a fhás agus a bhorradh. Ba é príomhchúram na hOifige sin an teanga Ghaeilge a spreagadh thar gach ní eile. Is é an mana agus an modh oibre a bheadh leis: “éascaíocht i leaba an chomhéigin”.

D'fhéadfaí patrún a thógáil ó Albain mar a bhfuil rath ar an reachtaíocht teanga ansin.

Más gá go ndéanfaí Alt 8 den Bhunreacht agus an tAcht um Chomhaontú na Breataine-na hÉireann 1999 a leasú, biodh mar sin.

TUAIRIMÍ & MOLTAÍ

A. Ceangal de réir an Bhunreacht

A.1. Ba é cinneadh na Cúirte Uachtaraí (Ó Beoláin v Fahy 2001) a spreag na húdaráis in Éirinn chun Acht na dTeangacha Oifigiúla a reachtú. Rialaigh an Chúirt sin - de réir Alt. 8 de Bhunreacht na hÉireann - nach raibh sé de cheart an Ghaeilge – ós í an teanga náisiúnta agus príomhtheanga oifigiúil den stát í - a choinneáil amach ...ó aon ghnó oifigiúil den stát nó ó aon ghnó oifigiúil dá bhaill sin. Is é aidhm Acht na dTeangacha Oifigiúla “úsáid na Gaeilge a chur chun cinn chun críoch oifigiúil sa stát”. Is é is claonadh ginearálta an Achta cearta

teanga a chur i gcrích, agus is mar sin an toradh atá air freisin. Tá moladh tuilte ag an Rialtas ar rún dóibh an reachtaíocht a thabhairt isteach agus ag an Oireachtas a chur i ndlí na tíre í i 1993, ach is míthid anois múineadh a bhaint as toradh an rúin sin agus an tAcht a choigeartú agus a fheabhsú.

B. Braithstintí an Phobail maidir le hAcht na dTeangacha Oifigiúla a Chur i bhFeidhm.

B.1. Ní mór suirbhé a dhéanamh mar gheall ar cé chomh maith nó a mhalairt is atá an tAcht ag feidhmiú maidir leis (a) aigne an mhór-phobail go ginearálta agus (b) iarmhairtí agus costais do na comhlachtaí poiblí. Ach is léir go dtarraingeodh suirbhé den chineál aird ar fhormhór na n-ábhar seo leanas:

- Lón mór de cáipéisí oifigiúla a bheith dá n-aistriú go Gaeilge ach gan aon éileamh orthu sa phobal, agus é sin ar mhórán costais do lucht íoctha chánach – nó mar a dúradh, “doiciméad á n-aistriú nach léifear go deo”¹⁶. Sampla is ea Plean Forbartha de chuid Chomhairle Contae an Chláir, nár díoladh oiread is cóip amháin den aistriúchán Gaeilge de agus €10,000 a fhiacha sin. (Irish Times 15, 17/10/2009&16/03/2011).
- De thoisc Acht na dTeangacha Oifigiúla a bheith dírithe go mór ar na cearta teanga, ní dhírítear dóthain airde san Acht ar an nGaeilge a chur chun cinn i ngnóthaí inmheánacha sna ranna stáit agus sna comhlachtaí poiblí eile, sa riocht is go dtabharfaí deiseanna don lucht foirne leas a bhaint as an nGaeilge agus iad i mbun a gcuid oibre¹⁷. Taobh amuigh den Ghaeltacht, níl aon trácht ar aonaid lán-Ghaeilge a chur ar bun nó cáipéisí a dhréachtú ó thús i nGaeilge (a bheagán nó a mhórán díobh) de rogha ar an mBéarla, nó cáipéisí a aistriú ón mBéarla go Gaeilge taobh istigh de na Ranna Stáit nó de na comhlachtaí poiblí eile. “Ní gá a admháil” mar a dúirt an Coimisinéir Teanga, “go bhfuil an tairseach maidir leis an leibhéal seirbhísí trí Ghaeilge an-íseal ar fad agus ró-mhinic gur le drogall a fheictear ról imeallach don teanga i soláthar seirbhísí do chustaiméirí”.¹⁸
- Is é an gnás coitianta atá ann formhór na gcáipéisí oifigiúla a dhréachtú agus a ath-dhréachtú i mBéarla, an dlaoi mhullaigh a chur orthu i mBéarla agus faoi dheireadh an téacs sin a chur amach go gníomhaireacht aistriúcháin proifisiúnta lena aistriú go Gaeilge, “le déileáil fiú leis na litreacha is simplí i nGaeilge”¹⁹ - agus é sin ar mhórán costais. Is follas é nach gcaitear súil fiú amháin ar chuid de na haistriúcháin lena seiceáil ar iad a fháil thar ais.
- Is léir freisin gurb amhlaidh nach mbeadh mórchuid de lucht na gcomhlachtaí poiblí i gcumas cáipéisí a aistriú iad féin (níor mheas níos mó ná 1.5% den fhoireann riaracháin sa Roinn Oideachais agus Scileanna go raibh siad i gcumas gnó a dhéanamh trí Ghaeilge agus Béarla ar comhleibhéal le chéile)²⁰. Ní dhearnadh aon bheart dáiríre chun an deacracht mhór seo a réiteach trí ghníomh nó córas “athcothromaithe”, mar a mhol an Coimisinéir Teanga (Tuarascáil Bhliantúil 2008 leath. 22), le tús a chur le hinniúlacht sa Ghaeilge agus sa Bhéarla a chinntiú. Tá sé fíor go moltar sna Treoirínte (faoi

¹⁶ M.O Ruairc – “Aistrigh Leat” - leath.5

¹⁷ Déanann Alt 13 (d) & (e) den Acht tagairt do sheirbhísí a sholáthar trí Ghaeilge agus don Ghaeilge mar theanga oibre in oifigí sna limistéir Ghaeltachta ach ansin amháin.

¹⁸ Páipéar an Choimisinéara mar gheall ar an Straitéis Fíche Bliain: Iúil 2008 leath.6.

¹⁹ An Coimisinéir Teanga: Tuarascáil Bhliantúil 2008 leath.8

²⁰ An Coimisinéir Teanga: Tuarascáil Bhliantúil 2010 leath.6

Alt 12 den Acht) cúrsaí oiliúna a réiteach le go mbeidh líon leordhóthanach d'fhoireann gach comhlachta poiblí inniúil i nGaeilge le seirbhísí a chur ar fáil trí Ghaeilge chomh maith le Béarla. Ach, mar a dúirt an Coimisinéir Teanga, theastódh “na céadta uair a chloig d’oiliúint agus cúrsaí lán-aimseartha le torthaí fiúntacha a bhaint amach”²¹.

- Ó tharla go bhfuil an tAcht dírithe ar na cearta teanga, níl aon cheangal díreach ar chomhlachtaí poiblí de réir an Achta nó sna Treoirlínte go ndéanfaí an Ghaeilge a spreagadh sa phobal thart timpeall orthu mar shampla ar leibhéal an rialtais áitiúil agus nó trácht fiú amháin ar a leithéid a dhéanamh.
- Is ar aimhleas na sprioc-teanga (Gaeilge), is ea, a bheith i dtuilleamaí ró-mhór ar an aistriúcháin. Tá trácht ar an gcontúirt seo i dtuarascáil de chuid Bhord na Teanga Breatnaise mar seo:

“Involvement in translation work reinforces the perception that translating is the very essence of language planning and it is essential that this false perception is not further reinforced in local opinion” (Venturing Onwards – Review of the Mentrailaith 2000 – leath. 73).

- Dochar don Teanga Ghaeilge: go fiú más aistritheoirí den scoth atá i mbun gnó, ní féidir riamh cruth iomlán Gaeilge a chur ar aon téacs a aistrítear – is é sin “gnás dioscúrsa an Bhéarla a bhrú ar litreachas” teanga eile. Ní féidir é sin a dhéanamh i gceart mar “tá difríochtaí dioscúrsa fréamhaithe go domhain sa chultúr” (SALRM, 2003:135). De thoradh an aistriúcháin, is minic a thagtar ar Ghaeilge atá mínáidúrtha, aisteach agus ó am go chéile neamh-ghramadúil, agus freisin tugtar isteach sa Ghaeilge téarmaí faiseanta nua-chumtha Meiriceánacha, chomh maith le nathanna neamhbheachta, nach bhfuil aon ghá leo, mar shampla, “template/teimpléid” nó “supports/tacaíochtaí” – dhá leagan cainte atá ar fáil sna Treoirlínte²².
- Is cosúil go measann cuid mhaith daoine gur seift idéalach an teanga Ghaeilge a ainmniú sa Bhunreacht mar “an chéad teanga oifigiúil”, rud nach bhfuil ag freagairt leis an bhfírinne, go mór mór más é sin is cúis leis an draoi céadach de théacs a aistriú go Gaeilge, gan ghá gan éileamh orthu.
- Fiú amháin i measc Gaeilgeoirí, tá an tuairim ann go bhfuil leathcheann ar Alt na dTeangacha Oifigiúla 2002 agus gur tháinig neamhthoradh air toisc an bhéim a bheith leagtha ró-mhór ar chearta na teanga, agus gur mó an dochar ná an mhaitheas atá déanta don teanga dá bharr.

C. An Chreatlach Institiúideach sa Bhreatain Bheag, in Albain agus i Stát na hÉirinn.

C.1. Is díol suime - agus dóchais - é breathnú ar an gcaoi a gcuirtear an Bhreatnaise chun cinn sa Bhreatain Bheag agus an *Ghaidhlig* in Albain.

- Ón mbliain 2005 anuas tá Acht na Teanga Gaeilge (Albain) i bhfeidhm go rathúil in Albain. Roimhe sin i 1993, reachtaíodh Acht na Teanga Breatnaise sa Bhreatain Bheag, acht atá freisin ar fónamh. Sa dá thír sin, tá reachtaíocht chuimsitheach (“oláisteach” mar a deir na Breatnaigh)

²¹ Féach freisin páipéar an Choimisinéara mar gheall ar an Straitéis Fiche Bliain: Iúil 2008 leath.7.

²² Is fíor é seo: “Tá gá le heagras éigin a mbeadh údarás aige chun comhchuibheas agus leanúnachas a áirithiú ... agus a mbeadh an chumhacht aige na cleachtóirí a cháineadh agus tabhairt orthu na téarmaí cuí a úsáid” (M. Ó Ruairc - Aistrigh Leat leath.53)

ann, ina socraítear ar *chomhionannas teanga* sa saol poiblí a chur i gcrích i leith na dteangacha. Ach déantar é sin i gcomhthéacs beartais iomláin chun an teanga *Ghaidhlig* a chur chun cinn in Albain agus an teanga Bhreataine sa Bhreatain Bheag. Is é an tAcht Albanach (agus an Plean Teanga a d'eascair as) a chuimsíonn go slachtmhar in aon Acht amháin an phleanáil teanga go ginearálta, pleananna (scéimeanna) teanga d'fhonn seirbhísí a chur ar fáil don phobal ar mhodh a fhreagraíonn don *chomhionannas urraime*, teorú le haghaidh oideachais dhátheangaigh agus an teanga a spreagadh sa phobal. Sa dá thír sin, comhchruinnítear le chéile na gnéithe go hiomlán den phleanáil teanga agus cuirtear an plean i gcrích faoi stiúir bhoird atá cumhachtach agus neamhspleách - "*Bord na Gaidhlig*" (Alba) / "*Bwrdd Yr Iaith Gymraeg*"²³ (An Bhreatain Bheag) - boird atá freagrach as Plean Teanga don tír.

- I gcomórtas leis an dá thír sin, is iad na comharthaí sóirt is mó atá abhus in Éirinn faoi scéal na teanga Gaeilge, an spruánachas agus an iomadúlacht maidir le freagracht. Tá againn: (a) An Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta atá freagrach as cúrsaí Beartais Teanga agus Pleanála (gnéithe beartais atá in Acht na dTeangacha Oifigiúla – is é sin, “úsáid na Gaeilge a chur chun cinn chun críoch oifigiúil” – agus san áireamh cur faoi deara do chomhlachtaí poiblí scéimeanna reachtúla teanga a réiteach, *Straitéis Fiche Bliain 7rl*), (b) Foras na Gaeilge i leith “cur chun cinn na teanga Gaeilge”, ach is Comhlacht Forfheidhmithe Thuath-Theas é i gcomhthéacs an Achta um Chomhaontú na Breataine-na hÉireann, 1999, (c) An Coimisinéir Teanga chun faireachán a dhéanamh ar chomhlíonadh fhorálacha an Achta ag comhlachtaí poiblí, go speisialta faoi réir na scéimeanna reachtúla teanga, cúnamh a thabhairt don phobal maidir lena gcearta faoin Acht 7rl (d) Údarás na Gaeilge maidir le cur chun cinn cainníocht d'fhormhór sna ceantair Ghaeltachta.
- In Albain agus sa Bhreatain Bheag, ba é an *chéad* chúram a bhí ar na Boird ansin, Plean Teanga cuimsitheach a chur ar fáil: sa tír seo, ba é an Straitéis Fiche Bliain (2010) a bhí ar na nithe *ba dheireanaí* dár baineadh amach, agus níor cuireadh an Straitéis sin i bhfeidhm fós.
- Is sampla maith den reachtaíocht chuimsitheach Acht na Teanga Gaeilge (Albain), agus is féidir patrún a thógáil leis an Acht sin. Le comparáid a dhéanamh idir an beartas atá i bhfeidhm in Albain agus in Éirinn agus an bealach a bhfuil na beartais sa dá thír sin á gcur i ngníomh, is féidir breathnú ar an dá phlean - *Plean Gaeilge Chomhairle Baile Ghlaschú* agus *Scéim na Gaeilge de chuid Chomhairle Contae Dhún Laoghaire Rath an Dúin*. Tá an dá cháipéis sin le fáil ar an idirlíon. Ní gá ach breathnú ar an gceann Albanach le cruthú a fheabhas is a oibríonn a leithéid de reachtaíocht chuimsitheach agus í dá cur i ngníomh. Is léir gurab é cúram Chomhairle Baile Ghlaschú seirbhísí a chur ar fáil don phobal trí *Ghaidhlig* nuair is gá leo, *ach* é sin a bheith mar mheán chun an teanga *Ghaidhlig* a chur chun cinn sa láthair oibre (oifigí an Chomhairle) agus sa phobal máguaird agus é sin a dhéanamh le toil, le fuinneamh agus le faobhar (“le héascaíocht agus ní le héigeán”). Sa tír seo - agus i gcomórtas le Glaschú-, is é an ceangal dlisteanach an príomhchúram atá ag an mBardas, is é sin seirbhísí a chur ar fáil don phobal i nGaeilge, más

²³ Sa Bhreatain Bhig, de réir an “Welsh Language Measure 2010”, is é atá beartaithe Coimisinéir Teanga a chur in ionad *Bwrdd Yr Iaith Gymraeg*, Coimisinéir cumhachtach – ar nós Cheanada freisin (Coimisinéir na dTeangacha).

riachtanach neamhriachtanach iad: rud eile, tá boladh mírathúil na Gaeilge éigeantaí ar a bhfuil ag titim amach.²⁴

D. An Beartas Teanga in Albain²⁵ – Achoimriú ar a bhfuil ann.

D.1. Is í is cloch bhoinn na pleanála teanga in Albain, *Bòrd na Gaidhlig*: bunaíodh an Bord sin chun Plean Náisiúnta don Ghaeilge a réiteach i dtreo is go gcuirfí úsáid agus tuiscint na Gaeilge chun cinn, oideachas trí Ghaeilge agus cultúr Gaeilge a chothabháil agus chun fógraí reachtúla a eisiúint do údarais phoiblí in Albain (agus roinnt comhlachtaí eile) ag cur faoi deara do na comhlachtaí sin a bpleananna Gaeilge féin a chur ar bun, pleananna ina léireofaí cé an chaoi a bhféadfaí an Ghaeilge a chur in úsáid agus a gcuid dualgas a chomhlíonadh. Tugann an tAcht *ionannas urraime* don Bhéarla agus don Ghaeilge mar theangacha oifigiúla na hAlban.

D.2. Tá na cáipéisí

-*Plean Náisiúnta don Ghaeilge (2007-2012²⁶)*, agus

-*Treoirlínte le Pleananna Gaeilge a Réiteach*

le fáil ar shuíomh gréasáin *Bhòrd na Gaidhlig*.

D.3. Tá moltaí fóinteacha le fáil sa *Phlean Náisiúnta don Ghaeilge (2007-2012)* féin a bhaineann le húsáid na Gaeilge (na hAlban) sa ghnó oifigiúil:

- *Páirtíocht ón bhonn aníos*: is é atá i gceist páirtíocht a shnaidhmeadh le comhlachtaí - idir phoiblí agus phríobháideach - ar cuspóir leo an Ghaeilge a chaomhnú, agus le daoine aonair mar an gcéanna le freisin. Tá tábhacht an-mhór le gníomhaíocht den chineál seo, gníomhaíocht ón *mbonn aníos*, mar ba shaothar in aisce é a bheith ag brath ar an ngníomhaíocht ón *mbarr anuas* (an córas oifigiúil) amháin. Téann an Bòrd i gcomhar lena leithéidí de chomhlachtaí príobháideacha chun cuid mhaith dá thionscadail is suntasaí sa Phlean Náisiúnta a chomhall.
- *Úsáid na Gaeilge sa Láthair Oibre*: cuirtear ceangal ar gach údarás poiblí in Albain, a bhfuil Plean Gaeilge glactha aige, an Ghaeilge a chothú sa láthair oibre. Seasann an Bord leis seo agus chuige sin féachann sé le poist shealadacha a aimsiú do mhic léinn agus do chéimithe i dtimpeallacht oibre lán-Ghaeilge.
- *Aistriúchán agus Forbairt Chorpais*: tugtar aire do chaighdeán ard agus comhsheasmhach maidir le téacsanna a thuiscint agus a aistriú go Gaeilge. Táthar ag brath ar Acadamh na Teanga Gaeilge a chur ar bun le leaganacha nua agus cearta sa Ghaeilge a chomhordú.
- *Clár Dámhachtana in aghaidh na Bliana*: is é is aidhm don chlár seo an Ghaeilge a ghríosú sa teallach, sa phobal agus sa láthair oibre.

D.4. Sna *Treoirlínte ar Phleananna Gaeilge a Réiteach* is iad na moltaí is mó suntas atá ann:

- *Modh Spreagúil Gan Éigean*: ba chóir pleananna teanga na nÚdarás Poiblí a bheith réasúnta agus comhréiteach de réir chúinsí gach údarais faoi seach. Ar an ábhar sin, is ar na ceantair a bhfuil an teanga mar ghnáth-theanga an phobail is mó is mian leis an mBord aird a dhíriú i dtosach le súil go bhféadfaí an teanga a chothabháil ansin ó lá go lá agus stop a chur lena meath. Sna ceantair mar a labhraíonn tromlach den phobal an Ghaeilge, déanfaidh an Bord a dhícheall chun cinntiú gur féidir na seirbhísí uile a chur ar fáil don phobal i nGaeilge agus

²⁴ Rinne Comhairle Dhún Laoghaire Rath an Dúin tionscnamh dearfach mar chuid de chéad Scéim 'Teanga na Comhairle nuair a d'fhoilsigh siad Eolaire cuimsithe d'ainmneacha Sráideanna agus Logainmneacha sa Chontae.

²⁵ Is ar Albain go háirithe atá aird á díriú anseo óir tá Gaeilge na hAlban agus Gaeilge na hÉireann ar chomh-chéim nach mór maidir le isle brí – rud nach fíor maidir leis an mBreatainis.

²⁶ Foilsíodh i 2011 an Dréacht den Plean Náisiúnta don Ghaeilge (Albain) 2012-2017.

é sin taobh istigh de chlár beacht ama, sa chaoi freisin gur féidir le gach duine den fhoireann oibre, más toil leis é, an Ghaeilge a úsáid agus é i mbun oibre. Tuigeanann an Bord nach féidir feabhas a chur ar sheirbhísí trí Ghaeilge láithreach bonn agus gur cosúil go dtógfaidh sé roinnt ama le go ndéanfaidh cuid de na húdaráis na socrúcháin is cóir chuige sin. Is féidir mar sin caitheamh le gach cás, ceann ar cheann, de réir na gcúinsí a bhaineann leis na húdaráis áirithe, agus is cosúil nach ionann a bhéas an caighdeán i dtólamh i ngach áit. Tuigtear go mbeidh gá go minic méadú ar dtús ar chumas an údaráis atá i gceist sular féidir seirbhísí a chur ar fáil trí mheán na Gaeilge don phobal mar ba chóir.

- **Urraim Chomhionann:** ní chiallóinn an urraim sin go bhfuil ceangal ann go gcaithfí leis an nGaeilge agus leis an mBéarla ar an dóigh chéanna nó go dteastaíonn sé go mbeidh seirbhísí ar fáil sa dá theanga ar an leibhéal céanna i gcónaí. Is é atá i gceist go gcaithfidh na húdaráis a gceoldhícheall a dhéanamh chun an Ghaeilge a fhorbairt go fíal agus í a chur chun cinn sa mhéid is féidir de réir acmhainne. Aon údarás nach ndéanann ach fáilte an doichill a chur roimh an nGaeilge, cuirfear trom air faoi. Acht is é a mbeifear ag súil leis go nglacfaidh gach údarás le beartas a chuirfidh an Ghaeilge ar aghaidh ar fud an údaráis go hiomlán.
- **Próiseas Comhairleach Poiblí:** ní mór do gach comhlacht poiblí dul i lán-chomhairle leis an bpobal maidir lena Phlean Teanga.
- **Pleanáil Inmheánach:** beidh sé de dhualgas ar na húdaráis phoiblí seirbhísí trí Ghaeilge a chur ar fáil don phobal, an Ghaeilge a spreagadh sna próisis inmheánacha agus an beartais teanga a chur chun cinn. Ní foláir do na húdaráis fios a chur ar a lucht fostaithe cé hiad na deiseanna atá ann leis an nGaeilge a úsáid sa láthair oibre agus iad a spreagadh chun an deis sin a thapú chomh minic agus is féidir. Nuair a théann aon údarás poiblí i mbun an teanga Ghaeilge a chur chun cinn, ní mór go gcuirfí deiseanna ar fáil dár lucht oibre féin chun an Ghaeilge a úsáid agus iad i mbun oibre.
- **Inniúlacht na Foirne Oibre ar an nGaeilge a Iniúchadh agus Cúrsaí Oiliúna a Chur ar Bun sa Teanga sin:** ní mór do na húdaráis phoiblí a bhfoireann oibre a iniúchadh maidir lena n-inniúlacht ar sheirbhísí a chur ar fáil trí Ghaeilge don phobal agus ar an bPlean Teanga atá glactha acu a chur i ngníomh. Ní mór oiliúint a chur ar bun do na daoine sin a bhfuil baint acu leis an bPlean Teanga, nó le gníomhartha chun an Ghaeilge a fhorbairt, nó le cumas teanga lucht na Gaeilge atá ar an bhfoireann a fheabhsú nó leis na daoine ar an bhfoireann nach bhfuil aon Ghaeilge acu a spreagadh chun an teanga a fhoghlaim.
- **Poist Oibre mar a bhfuil Scileanna Teanga Riachtanach:** ní mór poist áirithe a shonrú mar a bhfuil an Ghaeilge riachtanach nó inmhiannaithe agus na poist sin a fhógairt dá réir.
- **Oifigeach Beochan na Gaeilge:** ba chóir leis na húdaráis meabhair a chaitheamh le hoifigeach den tsamhail a cheapadh le cuidiú le Plean na Teanga Gaeilge a chur chun cinn taobh istigh den údaráis agus maidir le freagrachtaí an údaráis as an nGaeilge a fhorbairt agus a spreagadh sa phobal máguaird.
- **Foilseacháin agus Suímh Ghréasáin:** caithfidh na húdaráis beartas a shaothrú maidir leis an nGaeilge a úsáid i gcáipéisí clóbhuailte, agus san áireamh leaganacha lán-Ghaeilge nó leaganacha atá dátheangach go hiomlán nó i bpáirt, de leabhráin nó de dhuilleogí de réir mar a mheastar spéis faoi leith a bheith ag Gaeilgeoirí san ábhar nó toisc tábhacht náisiúnta a bheith leo. Caithfear beartas ar an gcuma chéanna a shaothrú maidir le húsáid na Gaeilge ar na suímh ghréasáin oifigiúla.
- **Pleanáil agus an Pobal Máguaird:** ní mór do na húdaráis phoiblí aird a thabhairt ar phríóireachtaí an Phlean Náisiúnta don Ghaeilge, agus san áireamh gníomhartha cuimsitheacha a bhaineann leis an teaghlach, an pobal, an láthair oibre, an saol poiblí agus an córas oideachais. Caithfidh gach comhlacht poiblí

ábhartha in Albain sonrú ina phlean Teanga Gaeilge na bealaí ar rún dó an Plean Náisiúnta a chur chun cinn sa cheantar ina bhfuil sé suite.

- **Comhlachtaí Príobháideacha agus Deonacha:** cé go bhfuil comhlachtaí den chineál (bainc, córais tráchtá ar bhóthar, san aer agus iarnróid, comhlachtaí teilceachumarsáide agus eagraíochtaí deonacha amhail na heaglaisí agus na heagraíochtaí carthanachta) taobh amuigh de fhreagrachtaí an Achta, tugann an Bord ugach tréan dona leithéidí de chomhlachtaí beartais agus pleananna Gaeilge a shaothrú nó iarrachtaí eile a thionscal chun úsáid na Gaeilge a fhairsingiú agus tugann sé comhairle d'aon chomhlacht atá dá iarraidh.

E. Conclúid

E.1. Tuigtear mar sin gurb é atá i bPlean na Gaeilge in Albain, creatlach a chruinníonn le chéile na gnéithe uile atá i mbeartas oifigiúil na Gaeilge in Albain. Ar na gnéithe siúd aithnítear “an pháirt shuntasach is féidir leis na húdaráis Phoiblí a ghlacadh ar fud na tíre chun an Plean a chur i ngníomh”. Cuireann an Plean “dualgas ar na húdaráis Phoiblí aird a thabhairt ar an bPlean Náisiúnta agus iad i mbun a gcuid Pleananna Gaeilge féin a réiteach”. ...Ar an ábhar sin, ní mór do na húdaráis Phoiblí iad féin a chur ar an eolas faoin bPlean Náisiúnta - na haidhmeanna agus na meanmarca atá ag dul leis, staidéar a dhéanamh ar na réimsí is tábhachtaí de, na tionscadail agus na gníomhartha cochair a bhaineann lena gcuid oibre féin, agus ansin meabhair a chaitheamh leis na bearta is féidir a dhéanamh chun an Plean sin a chur i gcrích (agus san áireamh dul i gcomhar le comhlachtaí eile agus leis an mBord) agus na tograí sin uile a bhreacadh síos ina gcuid Pleananna Gaeilge. Tá tagairt do na húdaráis áitiúla, mar seo: “I dtaca leis na húdaráis áitiúla agus údaráis phoiblí eile, a bhfuil an t-oideachas de ghnó acu, ba chóir dóibh aire faoi leith a thabhairt do na forálacha a dtugtar tús áite dóibh sa Phlean Náisiúnta maidir leis an teanga a shealbhu de bharr an oideachais.... I dtaca leis na húdaráis áitiúla a bhfuil freagrachtaí eile agus éagsúla acu, ba chóir dóibh ar an dóigh chéanna meabhair a chaitheamh leis an bPlean Náisiúnta i riocht is gur féidir leo socrú ar bhearta faoi leith d’fhonn an Ghaeilge a chur chun cinn ina gceantar féin”. (“Guidance” leath. 33).

F. Feabhas a Chur ar an mBeartas Teanga agus a Chur i ngníomh sa Stát (Éire)

F.1. Aidhm: maidir leis an bpleanáil teanga agus an teanga a spreagadh sa phobal, ba chóir príomh-ghnéithe na pleanála a chur le chéile agus a chumasc in aon bheartas teanga amháin, agus orthu sin na scéimeanna teanga, agus é sin a dhéanamh faoi stiúir *comhlachta cheannasaigh amháin*. Chuige sin, ba chiallmhar eiseamláir Acht na Gaeilge (Albain) 2005 agus Phlean Náisiúnta na hAlban don Ghaeilge 2007-2012 a leanúint. Ní mór freisin an córas atá i bhfeidhm faoi láthair a choigeartú agus a fheabhsú, mar shampla, na scéimeanna teanga a ath-dhírú i dtreo is go bhfeidhmeodh siad chun an Ghaeilge a spreagadh sa láthair oibre agus sa phobal (toradh nár tharla go dtí seo), deireadh a chur le leaganacha Gaeilge a fhoilsiú de théacsanna nuair nach bhfuil aon chall leo sa phobal and cosc a chur ar an gcineál de nua-Ghaeilge nach Gaeilge ar chor ar bith í ach teanga mhaide.

F.2. Caithfear aird a dhíriú ar:

- Ceisteanna dlí a eascraíonn ó Alt 8 de Bhunreacht na hÉireann, agus
- Acht nua na Teanga Gaeilge le go bhféadfaí socrú ar Phlean Náisiúnta Teanga a bheadh cuimsitheach.

F.3. Ceangail Bhunreachtúla: Ceisteanna le Freagairt:

- (a) An é go gciallóinn Alt 8 den Bhunreacht go bhfuil ceangal ann go soláthrófaí na seirbhísí poiblí *uile* atáthar ag cur ar fáil anois i gcomhréir le hAcht na dTeangacha Oifigiúla? Nó an féidir méid na seirbhísí a laghdú gan an Bunreacht a leasú roimh ré? Ba chóir comhairle dhlíthiúil údaráisach a fháil ar an bpointe seo agus a fhoilsiú.

- (b) An féidir teacht ar réiteach de bharr Alt 8 (2) den Bhunreacht (“socrú a dhéanamh le dlí d’fhonn ceachtar den dá theanga le haghaidh aon ghnó nó gnóthaí oifigiúla ar fud an stáit ar fad nó in aon chuid de”).
- (c) Má tá ceangal ann go soláthrfaí na seirbhísí poiblí uile trí Ghaeilge agus Béarla (mar a shonraítear faoi láthair in Acht na dTeangacha Oifigiúla), ní mór an Bunreacht a leasú chun go mbronnfaí *comhionannas urraime*²⁷ ar an nGaeilge agus ar an mBéarla bonn ar aon, gan iallach a bheith ann go gcuirfí na seirbhísí poiblí uile ar fáil sa dá theanga. Ag an am céanna ba chóir tábhacht ábhalmhór na Gaeilge, an teanga náisiúnta, a fhógairt mar chomhartha ar an bhféiniúlacht Éireannach agus mar shéad-fine stairiúil phobal na hÉireann. Ar an gcaoi sin, d’fhéadfaí friotal a chur ar an *réalachas* agus ar an *bhfís* le chéile, mar a rinneadh cheana nuair a leasaíodh Ailt 2&3 den Bhunreacht faoi cheist Thuaisceart Éireann.

F.4. Acht Nua na Teangacha Oifigiúla: tá a leithéid d’Acht ag teastáil mar chreatlach chuimsitheach le haghaidh na teanga Gaeilge lena a phleanáil agus a chur chun cinn go hoifigiúil. De réir an Achta nua, bhunófaí Oifig an Choimisinéara Teanga, Oifig a bheadh neamhspleách, a bheadh freagrach as *Plean Náisiúnta Teanga* a chumadh, agus a chomhordú agus a bheadh i mbun faireacháin air: bheadh ceanncheathrú an Choimisinéara suite sa Ghaeltacht. Is í an Straitéis Fiche Bliain a bheadh mar bhunsraith den Phlean, ach bheadh téarma cúig bliana leis an bplean den chéad dul síos le go bhféadfaí a athbhreithniú agus a choigeartú ag deireadh an tréimhse sin, agus é bheith in-athnuaite ansin: caithfear freisin clár ama maidir lena chur i ngníomh a leagan amach²⁸. Lena chois sin, chlúdódh an tAcht na scéimeanna teanga mar atá in Acht na dTeangacha Oifigiúla (2003) faoi láthair agus iad faoi stiúir an Choimisinéara Teanga, ach iad a bheith athchóirithe sa chaoi go gcuireadh siad go tréan le forbairt agus úsáid na teanga Gaeilge. Is iad an Rialtas agus an tOireachtas a bheartódh ar an *bPlean Náisiúnta Teanga* agus ar an mbeartas teanga ina iomláine.

F.5. I saol idéalach, ba cheart go mbeadh *údarás amháin* sa stát - amhail na Boird Teanga in Albain agus sa Bhreatain Bheag, *údarás* a bheadh *cumhachtach*, *neamhspleách* agus freagrach as gach gné de *bheartas oifigiúil na Gaeilge*. Mar a dúradh thuas, ní mór deireadh a chur leis an spruánachas agus an iomadúlacht maidir le freagracht agus ceann sprice – rud atá an-mhíshásúil faoi láthair. Ní dheachthas i ngleic leis an bhfadhb sin a réiteach sa Straitéis le Fiontar (OCA §6.2) ná sa Straitéis Fiche Bliain (§6.7) ach oiread, mar ba chóir. I ndáiríre, níl de rogha ann ach oifig an Choimisinéara Teanga agus Foras na Gaeilge a chur le chéile i dtreo is go raibh an fhreagairt uile ag aon oifig amháin nua (Oifig an Choimisinéara Teanga) sa Stát, as pleanáil na teanga Gaeilge, an Ghaeilge a chur chun cinn agus a fhorbairt, cearta teanga (scéimeanna) agus eile. Ba é príomh-chúram na hoifige sin an teanga Ghaeilge a spreagadh sa stát *thar gach ní eile*.

Is cumhachtach an cleachtadh ceirde agus is mór an chiall cheannaithe atá ag an gCoimisinéir Teanga, mar atá ann anois, ar na scéimeanna teanga a bhunú agus a riar, agus an Oifig sin faoi stiúir ag Coimisinéir den scoth agus a fhoireann chúnta atá sár-mhaith freisin: b’fhiúntach ar fad an cleachtadh sin dá ndéanfaí freagracht na hOifige sin a leathnú sa chaoi go raibh beartas oifigiúil na Gaeilge ina iomláine faoi stiúir na hOifige sin. Ar an taobh eile de, ní miste admháil gurb é Foras na Gaeilge an comhlacht for-fheidhmithe de réir an Achta um Chomhaontú na Breataine-na hÉireann 1999 (An

²⁷ Bhronn Bunreacht Shaorstát Éireann (1922) in Alt 4 ionannas aitheantais don dá theanga, Béarla agus Gaeilge, mar theangacha oifigiúla. Bhain an Welsh Language Act 1993 úsáid as: “ar bhonn an chomhionannais”, agus an Gaelic Language (Scotland) Act 2005 as: “urraim chomhionann”, is é sin: le haghaidh an Bhéarla agus Bhreatainis/Gaeilge na hAlban.

²⁸ Mar a dhéantar sa dhréach-Phlean Náisiúnta Gaeilge 2012-2017 (Albain)

Sceideal, larscríbhinn, Cuid 5) ag a bhfuil an dualgas dlíthiúil chun “an Ghaeilge a chur chun cinn”. Mar sin, is cosúil go gcaithfear an cheist a fhuascailt de bharr cur le chéile ar bhealach éigin den dá chomhlacht sin, go fiú más gá an tAcht Briotanach - Éireannach a leasú.

I dTuaisceart Éireann, níor thángthas ar chomhaontú fós ar aon reachtaíocht teanga. Sa chás sin, ba é an bealach ab fhearr a thabharfaí ugach do lucht na Gaeilge ansin, go gcomhaontódh an Rialtas abhus anseo ar bheartas teanga a mbeadh slacht agus eagair air agus dea-thoil an phobail leis. Mura ndéantar ach airgead a shábháil amháin agus gan aon fheabhas a chur ar an mbeartas dá bharr, feicfear an beart sin mar bhéim síos i gcomhthéacs uile-Éireannach.

Cibé réiteach a thiocfar air, ní mór go leanfaidh Údarás na Gaeltachta ar aghaidh lena chuid oibre chun na ceantair Ghaeltachta a fhorbairt, d’fhonn na cúinsí geilleagracha a chur ar fáil chun an Ghaeilge a sheachadadh ó ghlúin go chéile mar theanga bheo sa teaghlach agus sa chomharsanacht – rud rí-thábhachtach ar fad²⁹.

Maidir leis an mbeartas teanga agus lena pleanáil, d’aistreofaí gach gné de (ceangail a chur ar chomhlachtaí poiblí scéimeanna reachtúla teanga a réiteach, faireachán a dhéanamh orthu, treoirlinne a eisiúint, Straitéis Fiche Bliain agus eile) ón Roinn Ealaíon Oidhreacht & Gaeltachta go dtí Oifig an Choimisinéara Teanga. Má tá cur le chéile ag teastáil maidir leis na comhlachtaí teanga, ba chóir é a dhéanamh taobh istigh de na comhlachtaí sin agus ní le comhlachtaí seachtracha amhail an tOmbudsman.

F.6. San Acht nua, ní mór go leanfaí le gach dá bhfuil dearfach in Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003 agus go háirithe leis na scéimeanna teanga d’fhonn seirbhísí a chur ar fáil do shaoránaigh trí Ghaeilge, ach ar chuntar go dtabharfaí *ionannas urraime* don dá teanga – Gaeilge agus Béarla – ar aon bhonn le chéile. Fearacht na hAlban, ní chiallódh an t-ionannas sin go gcaithfí leis an nGaeilge agus leis an mBéarla mar an gcéanna nó go dteastódh sé go mbeadh seirbhísí ar fáil sa dá theanga ar an leibhéal céanna i gcónaí. Ba chóir féachaint ar a bhfuil bainte amach acu in Albain (*Gaelic Language Scotland Act, National Language Plan & Guidance on the Development of Gaelic Language Plans*) – mar a choimrítear iad i mír D thuas – agus aithris a dhéanamh ar mhórán gach ceann de na beartais dhearfacha sin sa Phlean Náisiúnta Teanga (Cúig Bliana) agus in aon cháipéisí treoir a théann leis. Amhail in Albain, ní mór leas a bhaint as an nGaeilge nuair a fhoilsítear cáipéisí oifigiúla, más i gcló nó ar shuíomh gréasáin oifigiúil iad, de réir mar a mheastar spéis faoi leith a bheith ag Gaeilgeoirí san ábhar (e.g. sna ceantair Ghaeltachta) nó toisc tábhacht náisiúnta a bheith leo.

F.7. Ba chiallmhar an tseift i glacadh leis an gcomhairle a chur an Coimisinéir Teanga faoi *ghníomh ath-chothromaithe*³⁰ a bheith ag teastáil, ionas go gcuirfí feabhas ar inniúlacht an lucht oibre sna comhlachtaí poiblí ar an nGaeilge (tá tagairt air sin freisin sa cháipéis Straitéis –Fiontar OCA – Feabhra 2009 §6.11, leath. 26) agus beart a dhéanamh dá réir. Is é an aidhm a bheadh ann (aidhm fhad-téarmach ár ndóigh) maidir leis na cáipéisí oifigiúla a chaithfeadh Roinn Rialtais nó comhlacht poiblí eile a sholáthair sa dá theanga, go n-aistreofaí iad taobh istigh den chomhlacht féin agus nach gcuirfí amach iad go comhlachtaí aistriúcháin proifisiúnta le haistriú, bíodh an bun-téacs i nGaeilge nó i mBéarla: níor mhór riar leis an gcomhfhreagras oifigiúil ar an dóigh chéanna. Chulge sin, níor mhór poist áirithe a shonrú mar “Ghaeilge-

²⁹ Tá an Ghaeilge ag dul ó chion go sciobtha sna cheantair Ghaeltachta. Deich mbliana ó shin ní raibh ann thar 12,000 teaghlach mar a labhraí an Ghaeilge mar an ngnáth-theanga gach lá, agus orthu siúd ní raibh thar 1,100 teaghlach mar a raibh páistí idir 3 agus 4 bliana d’aois (Coimisiún na Gaeltachta 2002). Ní raibh sos don mheathlú sin ó shin.

³⁰ Féach nóta 6 thuas.

riachtanach” nó “Gaeilge-inmhianaithe” le haghaidh ceapachán: is le cois ghnáth dhualgas an phoist a bheadh an cháilíocht teanga sin ag teastáil. Bheifí ag súil lá den saol go mbeadh sé ar chumas bhunáite na n-oifigeach a gcuid dualgas a chomhlíonadh sa dá theanga ar comhchéim. Is fiúntach freisin na moltaí a rinne an Coimisinéir mar gheall ar mhúineadh na Gaeilge sa chóras scoile, gur chóir an curaclam meánscoile Gaeilge a roinnt ina dhá chuid: cúrsa bunaithe ar an teanga amháin do dhaltaí nach cainteoirí dúchais iad agus cúrsa eile le haghaidh cainteoirí dúchais agus daltaí eile atá ag breith go maith leo sa Ghaeilge agus a dhéanfaidh staidéar ar an litríocht agus ar stair na teanga (Irish Times 16.03.2011).

F.8. Tá sé an-tábhachtach an beartas a léiriú don phobal agus na modhanna lena chur i ngníomh a mhíniú, d’fhonn fabhar an phobail a lorg agus a choinneáil beo.

F.9. Is féidir ceacht a fhoghlaim ó na hAlbanaigh agus ón mbealach ar éirigh leo an Plean Náisiúnta a chur i bhfeidhm ansin ón mbliain 2007 anuas.

F.10. Ba chóir go seasfadh an Rialtas ina bheartas teanga leis an dátheangachas (Béarla agus Gaeilge) in Éirinn agus lena chois sin leis an ilteangachas agus an ilchultúrthachas in Éirinn, san Aontas Eorpach agus sa domhan mór. In Éirinn, ciallaíonn t-ilteangachas sin an chuimse de theangacha neamh-oifigiúla a labhraítear gach lá, cadhón: “teangacha na bpobal eitneach éagsúil ar cuid de shaibhreas cultúrtha oileán na hÉireann iad” (*Conradh Bhéal Feirste 1998 – Saincheisteanna Eacnamaíochta Sóisialta agus Cultúir mír 3*). Ní foláir go leanfaí beartas mar sin freisin maidir le cúnamh oifigiúil sna tíortha i mbéal forbartha go háirithe i gcúrsaí oideachais mar a bhfuil an teanga mháthartha chomh tábhachtach sin nuair a mhúintear páistí óga ar scoil, ach go minic baintear úsáid as ceann de na sean-teangacha coilíneacha.
Éamon O Tuathail

Eanáir 2012